

VMLUR (1948–1952)

Olav Renno, cand. biol.,
ornitoloog-emerititeadur

Ülevaate pealkirja pisut kummalise tähtlühendi lahtimõtestamiseks jääks enamiku Viljandi mälumänguritegi teadmisesest vajaka, kui ei ole just tegemist rohkem kui poole sajandi eest selles linnas õppinud loodushuvilistega.

Viljandi Muuseumi Loodusuurijate Ring sai alguse 1948. aasta sügisel, mil Viljandi II Keskkooli noorte naturalistide ringi koosolekule ilmus ringi juhendajaõpetaja Lidia Joalo saatel pikk noormees – eelmisel, 1947. a kevadel sama kooli lõpetanud Ülo Järvekül. Ta tegi ettepaneku, et soovijad astuksid muuseumi juurde asutatavasse loodusuurijate ringi. Loomulikult oli Ülo selle ühenduse loomise kava ja seatavad eesmärgid muuseumi direktori A. Mikuga eelnevalt läbi arutanud ning küllap oli tollal neljakümnele liginev August Mikk (Viljandi Muuseumi (VM) direktor juulist 1947 aprillini 1953) vajaliku kooskõlastusegi hankinud.

Kohe olid noormehed (sellal oligi meie kool, praegune Viljandi Maagümnaasium, poistekool) nõus selles koolivälises ürituses kaasa lööma. Koos Väino Eriku, hilisema kaastudengi ja kolleegiga asus käesoleva ülevaate autor otsima teisi kaasalööjaid. Meieealistest, 15–17-aastastest üheksanda ja kümnenda klassi õpilastest osutusid ringi tegevuses hiljem aktiivsemateks Henn Hellat, Henn Vilbaste, Raul Stern, Aldo Visnap ja teised. Esiolgu tegutseti loodusevaatlusi tehes n-ö mitteametlikult. Tehti vaatlusretki Viljandi parkides ja ümbruskonnas, eeskätt Piima- ja Mäemetsas. Viimatinimetatud kohas aprilli lõpul 1949 õpetaja Villem Sasi osalusel ettevõetud vaatlusretk lõppes “jõugu” konvoeerimisega kohaliku rahvakaitsepataljoni aktivistide poolt Raudna vallamajja...

Noorte looduseuurijate eestvedaja Ülo Järvekül (1929–1989) oli ühe aasta Tartu ülikoolis bioloogiat õppinud, kuid katkestas stuudiumi 1948. a suvel ja naasis kodulinna. Ta elas oma äia, pagar Raksi majas Jakobsoni ja Kivi tänava nurgal, kus oli pööningule sisustanud “loodusloolikabineti”. Seal oli tal töölaud ja hulk vahendeid loodusobjektide, eeskätt lindude prepreerimiseks, sh topiste valmistamiseks, ning erialase kirjanduse riiul. Seal peetigi linnuhuviliste esimesed koosolekud.

Viljandi Muuseumi arhiivis on loodusuurijate ringi materjalid säili-

nud katkeliselt ja hajutatult (vt VM arhiiv f. 1 n. 1 s. 39, 71, 72, 73 ja 74). Nende põhjal on VM naturalistide ringi astujate avaldused dateeritud alates 18. maist 1949. Asutamiskoosolek ja juhatuse valimine toimus 4. juunil üheksa loodusehuvilise osavõtul. Ringi esimees oli kuni augusti alguseni Liini-tehnilise Sölme montöör, harrastuslepidopteroloog Ruudi Sülla, aseesimees Ülo Järvekülg ja sekretär Henn Hellat. 9. augustil toimus uus valimine, ringi esimeheks sai Ülo Järvekülg ja esimehe asetäitjaks Olav Renno. Moodustati järgmised "allüksused": ornitoloogia (juhataja H. Hellat), mammanoloogia (Ü. Järvekülg), entomoloogia (J. Mihkelson, hiljem R. Sülla), botaanika (E. Maasik), reptiloloogia ja amfiboloogia (Ülo Järvekülg), jahinduse (R. Stern) ning geoloogia seksioonid, hiljem veel ka looduskaitse seksioon (Hele Vilbaste). Esialgu oli ringil 19 liiget. 23. septembril pandi ühenduse nimeks Viljandi Muuseumi Loodusuurijate Ring. Kinnitati ringi põhikiri, mille eeskujuks oli Eesti NSV Teaduste Akadeemia (TA) juures asuva Loodusuurijate Seltsi oma, mille koosolekutest ja eriti selle ornitoloogia seksiooni tegevusest oli Ülo Järvekülg Tartus oma ülikooliaastal osa võtnud ja eeskujuga ammutanud.

Uus juhatuse hoogustas tegevust märgatavalt: igal nädalavahetusel tehti ekskursioone, vaadeldes eeskätt linde, määrates ja kogudes taimi ning putukaid, küttides linde ja püüdes lõksudega pisiimetajaid. Hiljem "prepreeriti", s.t töödeldi ja konserveeriti oma saaki: valmistati linnu- ja hiiretopiseid, puhastati nende koljusid ja mõnel juhul ka luustikke, sirutati püütud ja endakasvatatud liblikaid ning kuivatati-herbariseeriti taimi. Töö- ja säilitusvahendeid hangiti muuseumi ja TA Bioloogia Instituudi abiga.

Järjest võeti juurde uusi liikmeid, kusjuures avaldusele tuli lisada kooli nõusolek. 1949. a sügisel hakkas ringi koosolekul ja loodusmatkadel käima ka nooremaid õpilasi, näiteks Toomas Frey, August Roosipuu jt. Liikmeskond jaotus tegev- ja noorliikmeteks (alla 16 aastased). Osa noorliikmeid sooritas loodusetundmise eksami, millele lisandus referaat. Ainsam neiu, kes meie ringi liikmena loodusehuvi ilmutas, oli Hele Vilbaste, kes valiti looduskaitse seksiooni juhatajaks, ent astus protestiks "massilise linnutapmise", s.t nn teaduslike nahkade tarbeks lindude küttimise-kollekteerimise vastu ringist välja juba jaanuari lõpul 1950. (Henn ja Hele olid tuntud botaaniku ja looduseraamatute autori doktor Gustav Vilbaste ja aiandusagronoomi, hilisema Viljandi kodu-uurija Ellen Vilbaste lapsed).

Muuseumis oli meie kasutuses tööruum, esialgu peamaja I korrusel, alates 16. detsembrist 1949 aga kõrvalmajas Lossi 14 (VM arhiiv f. 1, n. 1, s. 116). Seal käidi koos peamiselt õhtuti, uurides tollal üsna väheseid kättesaadavaid loodusteaduslikke raamatuid, esitades referaate – nii kirjanduse kui ka oma vaatluste põhjal, õppides loodusobjektide säilitamist-konserveerimist ja hoolitsedes elavnurga eest (seal oli kassikakk ja kodukakk, erinevaid hiireliike ja mets-karihiirigi). Hiirte eluspüügi meistriks kujunes August Roosipuu, kes mõnikord tõi kaasa kümme-kond loomakest.

1949. a aruandest selgub, et rõngastati 23 lindu, hävitati “9 suuremat ja 10 väiksemat majanduslikult kahjulikku lindu ning 36 kahjurnärlit” – niisiis maksti ka lõivu looduse stalinlikule ümberkujundamisele...

4. detsembril 1949 asutati ringi Mustla filiaal, kuhu kuulus esialgu 13 sealse keskkooli õpilast eesotsas Endel Tuulega, neid juhendas õpetaja Sumberg.

Noorte looduseuurijate tegevust hoogustas Tallinna Loodusteaduste Muuseumi poolne huvi meie vastu, sealhulgas ühiskoosolek selle töötajatega 16. oktoobril 1949. Nendest imponeeris meile eriti doktor Gustav Vilbaste. Tema äsjailmunud puude ja põõsaste talimääraja järgi olime meiegi eelmisel talvel oma loodusetundmist täiendanud.

Ka ENSV Teaduste Akadeemia juures asuva Loodusuurijate Seltsiga olid viljandlased heas kontaktis, osa õpilasi olid seltsi usaldusmehed ja saatsid oma fenoloogiliste vaatluste andmeid Tartusse. Osa ringi poolt kogutud linnu- ja hiirenahku talletati ka tollase Bioloogia Instituudi kogudes (nüüd on need Tartu Ülikooli Zooloogiamuuseumis), kuna olulisemad vaatlustähelepanekud leidsid koha Eesti juhtiva linnuteadlase Eerik Kumari ornitoloogilises kartoteegis. Instituut juhendas ka lindude rõngastamist Viljandimaal ja varustas meid konserveerimisvahenditega, näiteks arseeniseebi ja entomoloogiliste nõeltega. Osa ringi liikmeid külastas Tartu Loodusuurijate Seltsi ornitoloogia sektsiooni koosolekuid ja Bioloogia Instituudi zooloogia sektorit, saades sealt oma tegevusele ergutust ja tunnustustki.

Omaette ruumide saamine muuseumi kõrval asuvas ühekorruselises puumajas lisas looduseuurijate ringile uut tööindu. Seal käidi koos peaaegu iga päev. Kevadeks oli liikmete nimekirjas üle 50 noormehe. Liblikate ja teiste putukate määramist ja kogumist juhatas Jaan Mihkelson, kusjuures ta õpetas meile liblikate kasvatamist röövikust alates – andis ju nukust valminud liblikas kogusse laitmatu eksemplari.

Linnukaavikute valmistamist juhendas ka Johan Õunap, imetajate topiste osas saadi nõu ja abi Kirill Malkuselt, eeskätt hundi kaaviku tegemisel 1950. a kevadtalvel (esimene katse 1949. a sügisel lõppes nahaparkimise kogemuste puudusel fiaskoga).

Loodusevaatlustele ja n-ö kameraalsetele töödele kulutati märkimisväärselt palju aega, mis tükati kippus mitme liikme koolitöödki halvama. Nii nagu nähtub esialgu iga nädal esitatud individuaal-aruannetest, pühendas näiteks oktoobris 1949 mõnigi (Järvekülg, Hellat, Henn Vilbaste, Renno) loodusele üle poolesaja tunni, Hellat jaanuaris 1950 koguni 90 tundi. Koguti loodusobjekte, määrati ja konserveeriti neid, sealhulgas ka märgpreparaatidena, hooldati elavnurka, kus peale kakude oli esimese töösemestri lõpul 5 paari majahiiri, 2 paari pisihiiri, 2 paari kaelushiiri, 3 paari juttself-hiiri, 4 paari põld-urushiiri ja paar mets-karihiirt. Viimaste kohta saadi kogemus nende kõrge röövluse ja apluse kohta: kord hommikul ei paistnud ühisterraariumis enam olevat karihiirt; alles siis, kui märgati ühe juttselfja imelikke kõikuvauid liigutusi, selgus, et temast on järel vaid nahk, millest puges välja end täis õginud karihiir! Hiirtega tehti ka ristamiskatseid, sealhulgas saadi valgete ja mustade koduhiirtega lausa mendelistlikke järglasridasid.

On säilinud tegevusplaane ja kuu-aruandeid, millest nähtuvalt peeti 1949/50. poolaastal iga kuu 2–3 üld- ja kuni 4 referaatkoosolekut, 3–4 vaatlus- ja kollekteerimisretke, seksioonides 15 kuni 20 töökoosolekut ja 4–5 vaatlusretke. Referaadid tuginesid nii kirjandusele kui ka omanese vaatlustele-uurimustele. Nendes kasutati enamasti ladinakeelseid liiginimetusi. Abistati muuseumi liblikakogude korrastamisel ja liigimäärangute täpsustamisel. Novembris 1949 korraldati näitus ringi tegevusest. Einar Maasik avaldas ringi tegevuse kohta ülevaate-artikli Viljandi rajoonilehes (Sakala 1949, nr 141), mis pälvis küll ringi juhatuse kriitikat ja täpsustusi, kuid tõi liikmeskonda juurde uusi loodusehuvilisi noori.

Osa ringi liikmeid asus saksa keelest tõlkima ornitoloogilisi jm käsiraamatuid, millest näiteks on säilinud H. Hellati tõlgitud linnunade määraja käsikiri. Olemasolevad eestikeelsed looduseraamatud käisid käest kätte ja paljud neist kulusid rohkest kasutamisest lausa narmasteks. (Venekeelse loodusteadusliku kirjanduse riikul oli tollal veel väga lühike.)

Paraku ei ole pärast 1950. a märtsikuu aruannet leitud märke tegevuse järjekindlast protokollimisest, ehkki ringi üldkoosolekuil tehti selle-

kohast kriitikat ja juhatus avaldas mõne noomitusegi. Töökoosolekud jätkusid liikmete mäletamist mööda igatahes kevadeni ja referaategi esitati. Jaanipäeva paiku siirdus Tartusse Henn Hellat, juulikuul uuris Olav Renno TA Loodusuurijate Seltsi lähetusel Võrtsjärve linnustiku ja läks seejärel edasi õppima (algul Tallinnas keemiat, 1951–1956 Tartus bioloogiat). Viimase eriala valis ka Väino Erik.

Nooremad liikmed tegutsesid (küll üha kahanevas koosseisus) edasi kuni 1952. a kevadtalveni, mil VMLURi tegevus hakkas päriselt soikuma, eriti Ülo Järvekülje Tartusse siirdumise järel. Ta kutsuti zooloogiamuuseumi konservatoriks-taksidermistiks. Peresidemed pedagoogist abikaasaga vaibusid ja aastate möödudes teist korda abielludes võttis Ülo endale uueks priinimeks Tuul.

1952. a sügisel astus Henn Vilbaste EPA metsandusteaduskonda. Raul Stern lõpetas kaubandustehnikumi ja pühendus kutsetööle, mistõttu temagi looduse-vaatlused jäid katkelisteks.

Ka omaette jäänult jätkas Toomas Frey tõhusaid linnuvaatlusi, koostades sisukad ülevaated Lossimägede ja mõne Viljandi pargi haudelinnustikust. Ka Vello Kaljaste saatis Tartusse ornitofenoloogiliste vaatluste kaustu, 1953.–1955. a samuti Rein Aabel ja Peeter Kubo. Nagu kaks viimatimainitutki, hakkasid pärast muuseumi ringi töö lakkamist loodusehuvi ilmutama teisedki koolipoisid, kellest R. Sülla juhendamisel oli üks usinamaid liblikauurija Aldo Kala. Ruudi Sülla (1918–2002) ise jätkas oma liblikakogu täiendamist ja pälvis sellega kutseliste lepidopteroloogide tunnustuse.

Ent muuseumi 1953. a tegevuse aruandes märkis direktor R. Joost, et muuseumi juures ei tööta ühtki ringi. 1954. a aruandes on öeldud, et novembris jäi “ringijuhi puudumise tõttu muuseumi juurde asutamata naturalistide ring”.

VMLURi liikmetest on sirgunud tunnustatud loodusteadlased, näiteks TRÜ biostatistika ja ökoloogia professor bioloogiadoktor Toomas Frey, Rossitteni-Rõbatši linnujaama üks taasasutajaid ja suure linnurüsa kaasautor, hilisem ihtüoloog ja Leningradi Sõjameditsiini Akadeemia assistent bioloogiakandidaat Väino Erik (1931–1982), Kaansoo metsaülem ja Nigula looduskaitseala kauaaegne direktor, Kabli linnujaama asutaja Henn Vilbaste (1932–1993), ornitoloog ja looduskaitseja Olav Renno jt. Ülo Järvekülj-Tuul töötas ligi kolmkümmend aastat Tartu zooloogiamuuseumi konservatori-taksidermistina ning pälvis Baltimaade ulatuseski tuntuse suurimetajate kaavikute ja biogruppide

tegemisega. Kirjanikkegi võrsus ringiliikmetest: Henn-Kaarel Hellat, Einar Maasik ja Rudolf Rimmel, kelle proosast ja luulest aimub-nähtub detailseid loodusekogemusi.

Ülalesitatu ei ole kuigivõrd täielik käsitlus enam kui poole sajandi eest Viljandis tegutsenud noortest looduseuurijatest. Loodetavasti annavad osalt siiani leidmata arhiivisäilikud veel materjali põhjalikumate sellelaadsete kirjutiste tarbeks. Siiani pole õnnestunud leida tegijate mäletamist mööda muuseumi laegastesse-kappidesse jäänud linnu- ja imetajanahku. Isiklikke meenutusi sellest ajast on avaldanud vaid Henn-Kaarel Hellat oma dokumentaalsusele mitte pretendeeriva memuaarisarja “Inimese tegemine” kolmandas köites “Poiste sõda II” (lk 185–193; 229–235). Rohkemate reministsentside avaldamist on vähe loota, sest paraku on tänaseks üle poole tollastest noortest loodusehuvilistest juba teispool Lethe jõge...

VM LURi liikmed 1949–1952 (*-ga on märgitud asutajaliikmed):

Valev Annilo	Kaljo Kristjan	Enno Räästas
Ain Arnim	Hendrik Kubu	Kaljo Räästas
L. Buškov	Juhan Kukk	Hillar Saar
Väino Erik*	Jaan Kurvet	Endel Saareoks
Toomas Frey	August Kõre	Veljo Sarapuu
Vello Helendi	Aarne Laursoo	Arvo Schultz
Henn Hellat*	Einar Maasik	Fred Stein
Alaksander Ignatenkov	Ü. Margna	Raul Stern*
V. Ilusmets	Jaan Mihkelson*	Ruudi Sülla*
Ülo Jams	Gustav Mootse	Endel Tuule
Helvi Järvekülg	Vahur Oja	Aldo Tuksam
Ülo Järvekülg*	Jaan Olli	Meinhard Valge
Jüri Kaigas	Tõnis Parri*	Hele Vilbaste
Evald Kaiv	Ain Pruuli	Henn Vilbaste*
Vello Kaljaste	Oskar Päeva	Aare Visnap
Vello Karist	Valter Ramjalg	Aldo Visnap
Meeme Karolin	Olav Renno*	Jaan Visnap
Johannes Karu	Rein Riisalo	Vello Viss
Leo Keernik	August Roosipuu	+ 12 Mustla õpilast

NATURALISTS' CLUB OF THE MUSEUM OF VILJANDI

Olav Renno

In spring, 1949 a hobby club of naturalists was organized at the Museum of Viljandi. It gathered some fifty schoolboys aged from 13 up to 20 years, interested in ornithology, mammalogy, lepidopterology, botany, hunting etc. The chairman was Ülo Järvekülg (later Tuul), later a well-known taxidermist of the Zoological Museum in Tartu. In 1949 and 1950 the activities of the naturalists in Viljandi were quite intensive, but the club finished its activities in 1951/52. Some investigations on birds, micromammals and butterflies of Viljandi regions were made. Last but not least, interest in nature and knowledge about it were enhanced among young naturalists. Four one-time members of the club were later well-established scientists and nature conservators.